

Gewaltig viel Noten! Zpráva z výroční konference Gesellschaft für Musikforschung v říjnu 2023 na Universität des Saarlandes

Daniela Kotašová

semináře
a konference

Gewaltig viel Noten! Report from the Annual Conference of the Gesellschaft für Musikforschung in October 2023 at Universität des Saarlandes

Between October 4 and 7, 2023, a musicology conference was held, organized by the Gesellschaft für Musikforschung at the campus of Universität des Saarlandes in collaboration with the Société française de musicologie. Numerous presentations were delivered at various symposiums and panel discussions, covering a wide range of musicological topics. The organology group's symposium focused on digitalization and German French relations in musical instrument making. The conference highlighted new trends in the methodology of German research on musical instruments.

Keywords: conference, Czech Museum of Music, Universität des Saarlandes, musical instruments research, historical musical instruments, musical instruments collection, musicology

Ve dnech 4.–7. října 2023 proběhla muzikologická konference, kterou uspořádala Gesellschaft für Musikforschung v kampusu Universität des Saarlandes. Uskutečnila se ve spolupráci Société française de musicologie, což je dáno jednak blízkostí města Saarbrücken k francouzské hranici a jednak dlouhodobým výzkumným zaměřením oboru muzikologie na této univerzitě. S tématem „Musik und Informatik“ (čes. Hudba a informatika) přibyla další oblast, která se odráží v programu konference a zároveň byla i důvodem pořadatelů k mottu „Gewaltig viel Noten!“ (čes. „Příliš mnoho not“), odkazujícího na známý výrok císaře Leopolda II.

Na slavnostním zahájení ve středu 4. 10. 2023 prohlásil ve svém úvodním projevu Prof. Rainer Kleinertz, vedoucí Institutu pro hudební vědu Universität des Saarlandes, že když Heinrich Heine o Franzi Lisztovi říká, že „*gern die Nase in alle Töpfe steckt, worin der liebe Gott die Zukunft kocht*“ (čes. rád strká nos do všech hrnců, v nichž dobrý pán vaří

budoucnost), pak by tato rozmanitost témat mohla být příležitostí rozpoznat znamení doby a chápat humanitní vědy nejen jako snahu o zachování dědictví, ale také jako součást měnícího se světa. V tomto duchu se odehrály následující čtyři dny, plné podnětů a debat, bylo předneseno mnoho příspěvků na rozmanitých symposiích, panelových diskuzích, setkáních odborných skupin i jednotlivců. Vše se realizovalo paralelně ve vyhrazených posluchárnách, sálech i dalších prostorách univerzitního audimaxu. Jednácím jazykem byla němčina, francouzština a angličtina. Prezentace pokrývaly širokou škálu muzikologických témat. Kromě tradiční hudební historie byla v centru pozornosti hudební informatika – digitální muzikologie (např. digitalizace pramenů a seznam děl Franze Liszta), počítačová hudební analýza, umělá inteligence a muzikologický výzkum. Odborné skupiny byly zaměřeny na následující tematiku: hudební věda v interdisciplinárním kontextu, sociologie hudby, ženy a genderová studia, systematická hudební věda, etnomuzikologie a srovnávací

**Mgr. Daniela Kotašová,
Ph.D.**
České muzeum hudby
Národní muzeum
daniela.kotasova@nm.cz

hudební věda (např. hudba a kulturní udržitelnost), perspektivy pro nové generace, historicky poučená interpretace, hudební teorie, muzikologie a hudební pedagogika, duchovní hudba a další.

Symposium odborné organologické skupiny bylo věnováno dvěma tématům: „Digitalität in der Instrumentenkunde“ a „Deutsch-französische Beziehungen im Instrumentenbau“ (čes. Digitalizace v nauce o nástrojích a německo-francouzské vztahy v nástrojařství). Jednání ve středu 4. 10. 2023 otevřeli a po celou dobu moderovali dva němečtí vědečtí pracovníci Christian Breternitz (Musikinstrumenten-Museum Staatliches Institut für Musikforschung Preußischer Kulturbesitz Berlin) a Katharina Preller (Institut für Musikwissenschaft Ludwig-Maximilian-Universität München).

Program zahájil kurátor sbírky hudebních nástrojů Olaf Kirsch spolu s restaurátorkou Carolou Klinzmann (Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg) s příspěvkem „Refait par Pascal Taskin? Die Geschichte eines (französischen?) Cembalos und seiner Überarbeitungen“ (čes. Refait par Pascal Taskin? Dějiny (francouzského?) cembala a jeho přestavby). Středem pozornosti se stalo dvoumanuálové cembalo ze sbírky Muzea umění a řemesel v Hamburku.¹ Zatímco jeho signatura vypovídá o dílně věhlasného vlámského výrobce cembal Ruckerse,² nástroj je pravděpodobně více (nebo méně?) zcela nově přestavěn Pascalem Taskinem (1723–1793) v Paříži roku 1787 jako údajné Ruckersovo cembalo. Sám Taskin popisuje nástroj pouze nepřímým vyrytím slov „REFAIT PAR PASCAL TASKIN A PARIS 1787“ do količnicku. Dalším důkazem provedených úprav je letopočet

1636 na rezonanční desce. Je ale otázkou, zda se nejedná o předstírání, resp. falzifikát. Obecně je známo, že Taskin představoval staré holandské nástroje, které patřily do dílny rodiny Ruckersů.³ Cembalo skutečně prošlo rozsáhlým restaurováním, resp. modernizováním v letech 1866–1867 v pařížské dílně klavírníka Henriho Herze. Současně probíhala přestavba komplexní lakové úpravy na korpusu s chinoisériemi. V rámci aktuálního výzkumného a restaurátorského projektu bylo cembalo v minulých pěti letech podrobeno důkladné analýze. Zvláštní pozornost byla věnována konstrukci víka a jeho odlišným vrstvám laku. Rentgenové snímky a analýzy pigmentů ukazují na složitý proces přepracování. Výsledky technologického průzkumu autoři zároveň začlenili do širšího kulturně historického kontextu.

Pozoruhodný referát o využití plynu při konstrukci hudebního nástroje pod názvem „Die singenden Flammen des Pyrophons. Materialgeschichte aus, über und mit Gas“ (čes. Zpívající plameny pyrofonu. Dějiny materiálu z, o a s plynem) přednesla mladá badatelka Christina Dörfling (Humboldt-Universität zu Berlin). Pyrofon, plynové varhany, představují nástroj s píšťalami, které vyluzují tóny z vnitřního spalování plynových trysek ovládaných pomocí klaviatury. Každá klávesa je spojena s plynovým hořákem na konci skleněné trubice, po jejím stisku se teplo plamene dostane do píšťaly a produkuje zvukovou vibraci.⁴ Vynálezcem byl tehdy mladý fyzik Georges Frédéric Eugène Kastner (1852–1882), syn hudebního teoretika a skladatele Johanna Georga Kastnera, který roku 1872 obdržel společně s muzikologem Albertem Lavignacem pruský

Slavnostní zahájení v aule univerzity s úvodním koncertem v interpretaci francouzské klavíristky. Foto: Daniela Kotašová.

Pohled do jedné z přednáškových aul Universität des Saarlandes, kde probíhaly prezentace. Foto: Daniela Kotašová.

1 Museum für Kunst und Gewerbe Hamburg, inv. č. 2000.532.

2 Rodina Ruckersů byla známa výrobou cembal a virginalů. Jejich nástroje ovlivnily stavbu strunných klávesových nástrojů 16.–18. století v celé západní Evropě. Během revivalu výroby cembala ve 20. století byl jejich zvuk vysoce ceněn a napodobován. Další podrobnosti viz Lambrechts-Douillez, Jeannine – O'Brien, G. Grant: Ruckers family. Oxford Music online.

3 Srov. Dowd, William R. (revised by John Koster): Taskin, Pascal (Joseph). Oxford Music online.

4 Další podrobnosti o pyrofonu srov. Dunant, Henry. The Pyrophone. Popular Science Monthly, August 1875, Volume 7, s. 444–453. Dále srov. LIBIN, Laurence. Pyrophone [flame organ]. Oxford Music Online.

Zahájení organologického symposia. Dr. Katharina Preller a Dr. Christian Breternitz. Saarbrücken, 4. 10. 2023. Foto: Daniela Kotašová

Pohled na budovu audimax, Universität des Saarlandes. Foto: Daniela Kotašová

patent na „Vorrichtung an Gasharmoniken (Pyrophone), um die Röhre beliebig zum Tönen zu bringen“ (čes. zařízení k plynové harmonice (Pyrophonu), aby píšťaly mohly libovolně vyluzovat tóny). Patent udělila Technická deputace v Berlíně, která posuzovala všechny přihlášky vynálezů pro Prusko v letech 1815–1877. Akta, dokumenty patentového řízení – včetně několika stovek přihlášek na hudební nástroje, které vyústily v udělení celkem 92 patentů – jsou nyní umístěny v Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz v Berlíně. Na základě stavu uvedených pramenů, doručených registrací i posudků k patentům, referentka nejprve představila pyrofon v jeho koncepčních a konstrukčních detailech. V návaznosti na tento technický rozměr se přednáška věnovala nástroji z širší perspektivy, možnostem znějícího plynu z hlediska vývoje vědy a zvuku od laboratoří nové doby až po uplatnění plynu v současnosti.

Ve třetím příspěvku jsem měla možnost seznámit s novou monografií o harfách ve sbírce Českého muzea hudby, která vyšla v řadě Editio Monographica Musei Nationalis Pragae. Přednáška se zaměřila na obecnou historii harfy v českých zemích, na tradici hry na háčkovou harfu v české hudební kultuře, a to jak z pohledu výroby hudebních nástrojů, tak z hlediska interpretace. Byly mimo jiné objasněny důvody importu pedálových harf ze západní Evropy. Zazněly informace o vzniku sbírky 58 harf v dnešním fondu pražského Národního muzea, stejně tak i způsob a metodika zpracování kolekce harf. Na konkrétních příkladech bylo doloženo, že mnohé harfy z naší sbírky provázely své původní majitele nejen při jejich společenských a vzdělávacích aktivitách, ale

i na koncertních turné doma i v zahraničí. Po celou dobu mé přednášky také kolovala k nahlédnutí publikace, která podle reakcí posluchačů zaujala především obsáhlým katalogem nástrojů.⁵

Prostřednictvím online videohovoru vystoupil doktorand, muzikolog a pracovník Výzkumného centra DIGITÁLNÍ ORGANOLOGIE při lipské univerzitě, Dominik Ukolov (Universität Leipzig). V úvodu svého referátu „Interaktive und interoperable virtuelle Repräsentationen von historischen Musikinstrumenten“ (čes. Interaktivní a interoperabilní virtuální reprezentace historických hudebních nástrojů) připomněl, že návštěvy muzeí hudebních nástrojů zůstávají v mnoha případech většinou „němé“. Sbírkové předměty totiž nejsou návštěvníkům z důvodu jejich ochrany přístupné a předem nahrané klipy umožňují jen velmi omezený akustický vjemový odkaz na hudební nástroj. Digitalizační projekt TASTEN, který realizovalo Výzkumné centrum DIGITAL ORGANOLOGY Muzea hudebních nástrojů při lipské univerzitě, z těchto důvodů usiluje o vytvoření inovativních přístupů k digitalizaci hudebních nástrojů. Základ činnosti tvoří musiXplora, mnohaletý projekt této instituce. Jedná se o repozitář, resp. datové úložiště organologie a muzikologie pro centrální lexikografické obory osob, korporací, děl, objektů, míst, událostí, věcí a názvů. Zpřístupňuje archivní, knihovní, výzkumné a muzejní zdroje.⁶ Referent představil další projekt (MODAVIS), zahrnující nově vytvořené virtuální akustické objekty, které se skládají z multimodálních datových souborů se zvukovými nahrávkami, 3D modely, informacemi o objektech a souvisejícími daty, jež lze

⁵ Srov. Kotašová, Daniela. Harfy ve sbírce Národního muzea – Českého muzea hudby / Harps in the Collection of the National Museum – Czech Museum of Music. Praha, Národní muzeum, 2022.

⁶ Datové úložiště musiXplora je vícejazyčné, volně přístupné a stále se rozšiřuje.

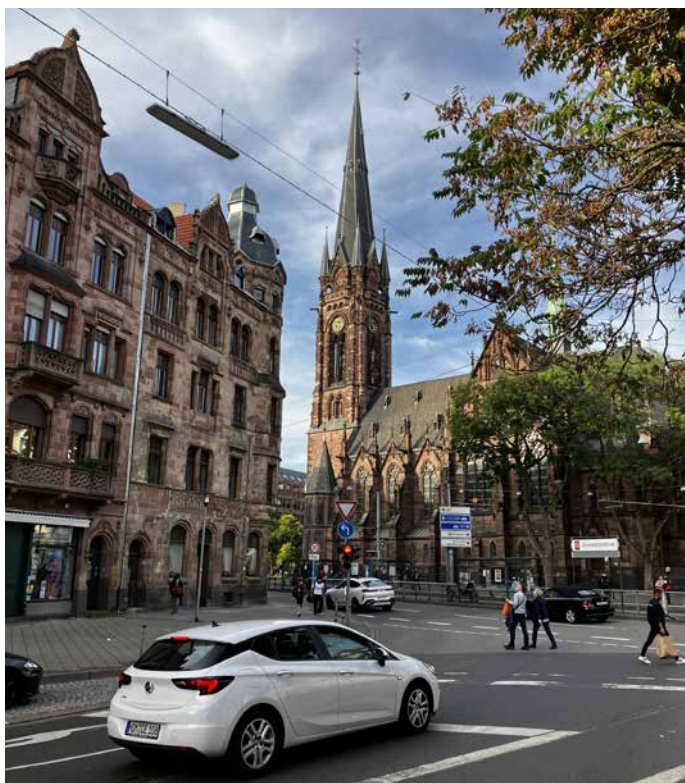

zpřístupnit jednotlivě pro výzkumné účely nebo je zkoumat a přehrávat jako virtuální nástroje. Zpracování interních datových vztahů a externích identifikátorů umožňuje nejen propojit jednotlivá data jedné třídy s daty jiné třídy, ale také získat externí informace, například prostřednictvím výše uvedeného úložiště musiXplora, které poskytuje vlastnosti objektů a další informace, jako jsou síť výrobců hudebních nástrojů, jejich časoprostorové aktivity a další. Na spuštění gramofonu a jeho nosičů řečník konkrétně demonstroval proces propojení audiovizuální ukázky se všemi dostupnými síťovými daty. Kromě toho ukázal možnosti vyhodnocení opakované použitelnosti tohoto přístupu pro jiné třídy objektů a také potenciál multimodálních síťových dat pro virtuální prezentaci hudebních nástrojů. Závěr organologického symposia byl věnován digitalizaci perforovaných papírových rolí pod názvem „Saving the code. 50 Jahre Notenrollendigitalisierung“ (čes. Uložení kódu. 50 let digitalizace papírových rolí). Tímto projektem se v současné době zabývá Judith Kemp (Deutsches Museum München), jejíž téma dlouhodobého výzkumu se jmenuje „Klingendes Papier. Aktuelle Digitalisierungsverfahren für Notenrollen und ihre Anwendbarkeit für die Bestände des Deutschen Museums“ (čes. Znějící papír. Současné postupy digitalizace papírových rolí a jejich použitelnost ve fondech Deutsches Museum München). Jak autorka zmínila na začátku příspěvku, kolem roku 1900 začaly samohrající klavíry způsobovat revoluci v domácím muzicírování. Ještě v době před nástupem gramofonových desek a rozhlasu znamenaly první médium, které zpřístupnilo hudbu na klavír do všech

kategorií soukromých domácností i veřejných institucí. Papírové role, na nichž je notový zápis zaznamenan formou perforace, se staly osvědčeným nosičem skladby produkované na takovém nástroji. V prvních desetiletích 20. století vznikly statisíce takových notových rolí, které dnes znamenají cenný pramen hudební historie a prozrazují mnohé o dobovém hudebním vkusu a interpretaci. Z těchto důvodů je jejich ochrana před zkázou naléhavou nutností, kterou si jako takovou začíná uvědomovat stále více autorit. Zpočátku to však byly soukromé osoby, které se před 50 lety zaměřily na otázku, jak se mohou kódy uložené na rolích elektronicky konvertovat a přenést do počítačového zpracování. Teprve na počátku druhého tisíciletí a zejména v posledních deseti letech se o hudební papírové role a možnosti jejich ochrany za pomoci digitalizačních procesů začaly zajímat různé instituce po celém světě.

V rámci muzikologické konference byla možnost přednést příspěvek také formou „Freie Referate“. Takovou příležitost jsem využila také já pro představení sbírky hudebních nástrojů pražského Národního muzea pod názvem „Die ersten Sammler von Musikinstrumenten des Prager Nationalmuseums“ (čes. První sběratelé hudebních nástrojů v pražském Národním muzeu). Z doložených souvislostí vyplynulo, že první soukromé soubory mají sice určité společné rysy, ale zároveň vykazují určité rozdílnosti, dané dobou vzniku a osobností jejich majitele i prostředím, které je utvářelo. Během následné diskuse jsem se setkala s několika cennými podněty a inspirativními komentáři ze strany německých i francouzských muzikologů a studentů.

Centrum univerzitního kampusu. Universität des Saarlandes. Foto: Daniela Kotašová.

Pařížské smyčcové kvarteto Métamorphoses, Hudební sál Universität des Saarlandes, 7. 10. 2023. Foto: Daniela Kotašová.

Saarbrücken, centrum města s pohledem na Johanneskirche. Foto: Daniela Kotašová.

Program vícedenní konference současně provázely další akce. Jednou z nich byla výstava 14 posterů na chodbách audimax. Pro obor organologie byly zajímavé výsledky práce od Sonji Tröster (Universität Wien) s názvem „Gesellenjahre, Migration und Netzwerke. Geigenbau in Wien und der Donaumonarchie im 19. Jahrhundert“ (čes. Tovaryšská léta, migrace a síť. Houslařství ve Vídni a podunajské monarchii v 19. století). V průběhu 19. století vzdělání v oboru nástrojařství povinně zahrnovala tovaryšská léta, většinou nabytá „ve světě“. Kromě získaných znalostí přispěly tyto možnosti k vytvoření sítí, které se uplatnily v obchodování se zbožím, s hudebními nástroji, stejně tak i pro vyhledávání pracovních sil a nástupců v nástrojařském oboru. Na posteru bylo jmenováno několik příkladů se zaměřením na houslařství. Pro názornost byla u Gabriela Lemböcka (1814–1892)⁷ zakreslena mapa střední Evropy s vyznačenými místy, kde tento vídeňský houslař obchodoval, kde nakupoval nástroje, smyčce, příslušenství, dřevo, struny, stejně tak i místa jeho spolupracovníků.

Další doprovodný program konference tvořila výroční členská schůze Gesellschaft für Musikforschung, která se konala v pátek 6. 10. ve večerních hodinách v hudebním sále v areálu univerzity. U příležitosti tohoto setkání byla mimo jiné propůjčena cena za nejlepší doktorskou

práci a nejzajímavější poster. Závěr konference poslední den v sobotu 7. 10. patřil německo-francouzskému koncertu – *Gesprächskonzert* (čes. konverzační koncert), na němž pro odborné publikum i zájemce z řad veřejnosti zazněla díla z období vlády Napoleona III. Pařížské smyčcové kvarteto Métamorphoses přednesl skladby Camilla Saint-Saënsa a Édouarda Lala. Program koncertu tvořila příležitost k dialogu mezi účastníky, badateli a hosty, který proběhl v jeho samotném závěru.

Muzikologická konference, jejíž součástí tvořilo organologické sympozium („Digitalität in der Instrumentenkunde“), ukázala nové trendy v metodice výzkumu hudebních nástrojů. Potvrdila to mj. také převaha přednášek zaměřených na uplatnění informatiky v organologii (např. interaktivní virtuální prezentace historických hudebních nástrojů, perforované papírové role do automatofonů). Účast považuji za skvělou příležitost k představení české sbírky hudebních nástrojů v západní Evropě, která se podle reakcí z řad muzikologů, studentů i dalších badatelů setkala s velkým zájmem. Stejně tak oceňuji možnost k diskuzím s francouzskými badateli. Díky tomu se podařilo navázat osobní kontakt s francouzskými specialisty na houslařskou výrobu v Paříži 2. poloviny 19. století. Na jeho základě jsem se mohla propracovat k novým informacím, které souvisí s mým aktuálním výzkumným projektem.

⁷ Srov.: Hopfner, Rudolf. Lemböck, Gabriel. In: Oesterreichisches Musiklexikon online.